

SLNEČNÁ OS DEJÍN A ZMYSEL SÚČASNOSTI

Emil Páleš

Rozsahom a hĺbkou premien všetkého ľudského života má súčasný vek zlomový význam. Len celok ľudských dejín nám poskytuje meradlá pre zmysel súčasného diania.

Karl Jaspers

EXISTUJE OS DEJÍN?

Súčasná filozofia už upustila a aj teológia upúšťa od starej kresťanskej myšlienky, že Kristov príchod je centrálnou udalosťou dejín. Hegel bol posledný v rade filozofov počínajúcim Augustinom, kto ešte veril: Celé dejiny smerujú ku Kristovi a vychádzajú od neho; zjavenie Božieho Syna je osou svetových dejín.

Nemecký filozof Karl Jaspers uvažoval inak: Kresťanská viera je predsa len *jedna* viera a nie viera celého ľudstva. Os dejín, ak vôbec existuje, musí byť zistiteľná *empiricky* a pre všetkých ľudí, nie len pre kresťanov. Takú os našiel v oných podivuhodných udalostiach, ktoré sa odohrali po celom svete medzi rokmi 800 až 200 pr. Kr., ale najmä 600 až 300 pr. Kr., a nazval ju *axiálnou epochou*. Tam leží najhlbší dejinný zlom, hovorí Jaspers. Vtedy vznikol človek, s ktorým žijeme dodnes.

Čo sa vtedy vlastne stalo? Výnimočné sa nahromadilo v niekoľkých storočiach tak, ako v žiadnom inom období dejín. Mimoriadne duchovné výdobytky sa podarilo dosiahnuť súčasne a nezávisle na rôznych miestach na Zemi. Ako úderom prútika sa objavili veľkí myslitelia, náboženski zakladatelia a mudrci. Všetci vynikajúci proroci a reformátori zoroastrizmu, hinduizmu, buddhizmu, judaizmu, konfucianizmu i taoizmu žili v tomto období. Boli položené základy svetových náboženstiev.

Po prvýkrát sa objavili filozofi. A to nielen v Grécku, ale aj v Číne to bolo obdobie známe ako „sto škôl filozofov“ a v Indii „šesťdesiat škôl“. Nastalo obrovské myšlienkové vrenie, v ktorom sa ako v kotli pretavili všetky dovtedajšie pojmy a kategórie a nadobudli podobu, ktorú majú doteraz. A čo je najzaujímavejšie: mudrci nielenže vystúpili súčasne, ale hlásali aj spoločné hlavné myšlienky, nevediac jeden o druhom.

Axiálna epocha znamená v prvom rade zrod sebareflexie. Myslenie sa obrátilo k mysleniu samotnému. Ľudstvo akoby si až teraz uvedomilo samo seba na celkom novom stupni. Všetko pred axiálnou epochou pôsobí ako neprebudené, vraví Jaspers. Zvyky a viery po tisícročia nevedome prijímané veľkými skupinami ľudí sa stali predmetom racionálneho uvažovania, spochybňovania a preverovania. Mýtický vek so svojím pokojom a samozrejmosťou skončil. Odohrával sa prechod od mýtu k logu, ktorého najvlastnejšími predstaviteľmi boli práve filozofi.

Keď delfská veštiareň oznámila, že niet múdrejšieho človeka ako Sokrates, Sokrata to prekvapilo a začal pátrať, prečo je to tak. Zistil, že nie preto, že by mal najviac vedomostí, ale preto, lebo si je vedomý procesu svojho vlastného myslenia. Sokratovi pripisované „viem, že nič neviem“ však nachádzame inak sformulované aj u Buddhu alebo Konfucia: „Vedieť to, čo vie, a to, čo nevie, je charakteristikou toho, kto vie“.

Indickí mudrci položili základy formálnej logiky a objavili sylogizmus súčasne s Aristotelom. Grécki a čínski sofisti vystúpili zároveň a zaoberali sa logickými hračkami ako „biely kôň nie je kôň“ a podobne. Kozmická inteligencia, ktorá bola dovtedy iba vlastníctvom bohov, sa stala vlastníctvom človeka. Odteraz to bol človek, ktorý myslel, nie anjel, ktorý myslel v človeku. Čo ľudia predtým prežívali ako zjavenie vyšších bytostí zvonka, zdanlivo zmizlo, ale objavilo sa ako nová schopnosť vo vnútri človeka. Náznym zachytením tohoto vývojového kroku vedomia je v dejinách umenia prechod od archaického čiernofigúrového k novému červenofigúrovému slohu keramiky. Pôvodne tehlovočervené pozadie tmavých postáv zostalo čierne, stemnelo, a vnútro postáv sa naplnilo svetlom: svetlo vedomia sa presťahovalo zvonka dovnútra.

O axiálnej epoche sa hovorí ako o *etickom zlome*. Základnou koncepciou v starších náboženstvách bola moc bohov, ktorá vyvolávala strach alebo sľubovala nejaký úžitok. Nové náboženstvá boli iné. Nasledovník Zarathuštru sa už necítil byť otrokom alebo sluhom boha. Zoroastrizmus sa obracia na

človeka ako na samostatnú, slobodnú individualitu, ktorá stojí pred morálnou voľbou: môže sa stať spojencom Ahura Mazdu vo veľkom boji svetla a tmy. V rovnakom čase ako Zarathušta hlásal Jeremiáš Izraelu: Hľa, príde čas, kedy Boh uzavrie s ľuďmi novú zmluvu; kedy zákon nebude už vyrytý na doskách vonku, ale v srdci človeka (Jer 31:31). Podobne Konfucius vychádzal z predstavy, že človek k etickému správaniu sa nie je motivovaný nátlakom zvonku, formou božích či spoločenských autoritatívnych sankcií, ale vnútornou potrebou. Morálny korektív sa presúva zvonka dovnútra. Kým v Aischylovej Oresteí Erínye prenasledujú Oresta zvonku a driapu ho svojimi pazúrami, v Euripidovej sa už namiesto toho hovorí o hryzení svedomia.

Kult sa zduchovňuje, znútorňuje. Zarathušta, Buddha, Džina zavrhlí krvavé obete. Obetovať máme zvieratá vnútri (neresti), nie zvieratá vonku. Jednohlasne s nimi volá prorok Ámos: Lásku som chcel viac než obeť a poznanie Boha viac než celopaly!

Spoločným menovateľom celej epochy je cieľavedomé sebazdokonaľovanie, mravné úsilie, výchova, vyučovanie. Ľudskú povahu možno zdokonaľiť, zušľachtiť. Šľachticom sa človek nemusí len narodiť, „šľachticom“ sa človek môže stať. Existuje sociologická analógia medzi zlyhaním Konfucia na dvore štátu Wei a Platóna v Syrakúzach; medzi Konfuciovou školou, kde sa mali vychovávať budúci štátnici, a akadémiou Platóna, ktorý mal v úmysle to isté. Zrodili sa dejiny, ako vlastné činy ľudí, a nielen odraz dávnych činov bohov. Človek chce všade plánovite prevziať chod udalostí do vlastných rúk, pomáhať vľadom, výchovou, reformami.

Je to vlastný človek, jeho nesmrteľná podstata upútaná v tele a zakrytá závojmi pudov, ktorá tu začína tušiť samú seba a túžiť po vyslobodení. To ona sa hľadá v tom usilovnom pátraní po vlastnom ja upanišadových filozofov; ona sa chce nanovo zrodiť medzi nesmrteľných bohov prostredníctvom orfickej a pytagorejskej disciplíny; vyviaznuť z kolobehu životov po Buddhovej osemdielnej ceste.

Kým Aischylove hry ešte robili z ľudí hračky bohov, Sofoklove už zobrazujú konflikty medzi vôľou bohov a ľudí. Axiálna epocha znamená zrod individuality. Človek sa po prvýkrát odvážil spoliehať sa sám na seba, ako jednotlivec, nie len ako člen skupiny. A tento nový duchovný stav si vyžadoval aj nové spoločenské štruktúry. Ak má každý jednotlivec v sebe iskru z neba, samostatnú schopnosť myslieť a etickú kompetenciu, tak už nie je viac potrebné ani dôstojné, aby len nasledoval a poslúchal. Zrodili sa prvé demokracie; a to nie len v Grécku a v Ríme, ale aj u Etruskov, Keltov, Indov. Bolo to práve v slobodomyselnom prostredí indických republík, kde sa zrodili nové heterodoxné sekty buddhizmu a džinizmu.

Oltáre, dovtedy skryté vnútri kráľovských palácov, sa stali na verejných priestranstvách prístupné všetkým. Čo mohol predtým iba kráľ a kňaz, sprostredkovať spojenie k bohom a viesť ľudí, mohol teraz každý. Každý sa mohol viesť sám. V Ríme si plebejci vybojovali účasť na republike aj najvyšších náboženských funkciách: Odtiaľ každý mohol byť *pontifex*, staviteľ mosta k duchovnému svetu.

Pokrvné zväzky, ktoré dovtedy zohrávali kľúčovú úlohu, stratili význam a rozhodujúcou sa stala duchovná kvalita a schopnosti človeka. Koncom tohto obdobia už Alexander Veľký rozkázal svojim vojakom, aby sa dívali na celý svet ako na svoju vlasť, na statočných ako na svojich príbuzných a na zlých ako na cudzincov. Barbarom nebol viac príslušník negréckej národnosti, ale nekultúrny človek.

Za helénizmu už indickí a grécki mudrci spolu diskutovali, cestovali; nastal obrovský pohyb a výmena poznatkov. Pre túto dobu typický synkretizmus, ktorý sa niekedy hanlivo označuje ako spájanie nesúrodého, treba chápať ako výraz tušenia, že za všetkými náukami sa skrýva spoločná, jediná, hlbšia pravda, ktorú hľadáme. Počas axiálnej epochy zreteľne presvitlo na povrch niečo, čo v hĺbke sveta utvára spoločný pôvod a podstatu celého ľudstva.

Axiálna epocha sa stala fermentom, ktorý pretvoril celú Zem. Začína síce miestne obmedzene, ale postupne vŕahuje do sféry svojho vyžarovania všetky národy. Pre niektoré sa stáva príčinou vymretia, či dôkladného pretvorenia až zániku pôvodných tradícií.

MICHAEL AKO INŠPIRÁTOR AXIÁLNEJ EPOCHY

Pozoruhodný súbeh udalostí v storočiach pred Kristom si vyžaduje vysvetlenie. Už historici 19. storočia naň poukazovali ako na niečo, čo vylučuje náhodu. Až dodnes sa však nikomu nepodarilo podať preň prijateľné vysvetlenie. Najčastejšie sa hovorilo o spoločných sociologických podmienkach: všade to boli politicky rozdrobené, drobné štátiky a mestské štáty. To však vôbec nie je odpoveď na

danú otázku. Duchovné vrenie aj politická rozdrobenosť patria k celkovému profilu axiálnej epochy – ale čo spôsobilo, že sa objavili paralelne?

Je to tajomstvo tým väčšie, čím viac ho skúmame, uzatvára Jaspers. Ide tu totiž o jav, ktorý sa principiálne vymyká materialistickej metodológii vedy. Jung razil pre tento typ javov termín *synchronicita*: zmysluplná súvislosť, pre ktorú neexistuje spoločný kauzálny faktor v trojrozmernom hmotnom priestore.

Axiálna epocha je a zostane večnou záhadou v sploštenej optike materialistickej filozofie. No je alebo bola vôbec kedy skutočnou záhadou? Vari to nevyslovili zreteľne a nahlas už títo mudrci samotní, odkiaľ pochádza ich múdrosť? Zarathuštra, Sokrates, Daniel – napospol dosvedčujú, že ich inšpirovala duchovná inteligencia Slnka. Pod rôznymi menami, pravdaže – či už ako Apollón, Ahura Mazda alebo archanjel Michael.

V obsahovej náplni axiálnej epochy neomylné spoznáваме podpis toho archanjela, ktorý drží v ruke váhy a víťazí nad drakom. Motív rovnováhy, stredú je jedným z najväčších posolstiev Michaela ľudom. Nájdeme ho v Aristotelovom poňatí cnosti ako stredú medzi dvoma krajnosťami, v Pytagorových zlatých slovách, v príbehoch o tom, ako Buddha pochopil strednú cestu ako cestu k spásu, alebo v konfuciánskom poňatí, že zmyslom života človeka je hľadanie stredú. Slnční hrdinovia museli preplávať medzi Skyllou a Charybdou, medzi pokušeniami dvoch krajností.

Buddha znamená prebudený, ten, ktorý bdie. Aj bdenie ako cesta k nesmrteľnosti je prastarým motívom u slnečných hrdinov už od čias Gilgameša.

Sebareflexia, sebauvedomenie - to je odveká výzva slnečných božstiev, ktorá stála vytesaná aj nad vchodom do Apollónovej veštiarne v Delfách: Spoznaj sám seba! Boli to slnčové mocnosti, ktoré darovali človeku jeho nesmrteľnú duchovnú podstatu, ktorou sa pozdvihuje nad zvieratá. Je to iskra duchovného slnka v nás, ktorou myslíme, uvedomujeme si samých seba a chápeme morálne pojmy ako dobro a zlo.

Je to Michael, ktorý nekladie dôraz na národnosť, rasu, pohlavie – ale na tú duchovnú podstatu, ktorá je všetkým ľudom spoločná. Tak znejú aj prvé slová boha Slnka Rea, nájdené na egyptských textoch z rakiev: Stvoril som každého človeka rovného druhému.

V staroveku sa vedelo nielen to, že axiálnu epochu inšpiroval archanjel Slnka, ale aj to, že tento archanjel pôsobí pravidelne, v určitých cykloch. Babylončania uctievali sedembožstvo, sedem duchovných inteligencií planetárnych sfér v našej slnečnej sústave. A vedeli, že týchto sedem bytostí sa cyklicky strieda každých 72 aj každých 354 rokov ako duchovia času. A Michael sa stal veľkým duchom času práve v roku 600 pr. Kr., spolu s ním sa objavili mudrci, a vládol až do roku 246 pr. Kr. No pretože už od roku 747 a potom ešte až do roku 171 pr. Kr. pôsobil aj ako menší duch času, boli roky 750 až 170 pr. Kr. jedným veľkým michaelským obdobím (Jaspers uvádza 800 až 200 pr. Kr.).

Len čo sa ešte bližšie prizrieme tomuto obdobiu, začínajú sa pred nami zreteľne vynárať obrysy Toho, kto chcel, aby sme spolu s ním bdeli (Mat 26:41). Kto kázal: démonov vyhánajte (boj slnečných božstiev s démonmi, Mar 1:34). Kto očisťoval od hriechu a uzdravoval (ako Apollón). Kto zostúpil do podsvetia a zvíťazil nad smrťou (činy slnečných hrdinov, Ján 8:51). Kto povedal, že tí, čo počujú slovo Božie, sú jeho skutočnými bratmi a sestrami, a nahradil tak pokrvné príbuzenstvo duchovným (Luk 8:21).

Spor medzi Jaspersom a Hegelom nie je neprekonateľný. Jaspers nepostrehol, že axiálna epocha je sama svojou náplňou kresťanská, že práve počas nej je Kristus najbližšie k ľudom. Zarathuštra, Buddha, Konfucius, Lao-c', izraelskí proroci aj grécki filozofi boli pripravovateľmi cesty pre túto centrálnu udalosť svetových dejín. Teraz chápeme, prečo tradícia hovorí o Michaelovi ako o „Kristovej tvári“, ako o tom, ktorý „kráča pred Kristom“ a kliesni mu cestu. Lebo čo by bolo, keby Michaelom vedený Alexander Veľký nebol krátko predtým poprepájal Západ s Východom? Nezostalo by učenie rabbiho Ješuy iba miestne obmedzenou židovskou sektou? Mohli by ľudia pochopiť Kristove slová o vnútornej slobode a inej ako pokrvmnej láske, keby bol prišiel o osem alebo deväť storočí skôr?

Keď Michaelom inšpirovaný kráľ Kýros poslal Židov naspäť do Jeruzalema, aby postavili Bohu chrám (v ezoterickom zmysle chrám tela, fyzické telo pre Mesiáša, Ezd 1:1), bol to Kristus, ktorý si pripravoval svoju inkarnáciu. Bol to Kristus-Apollón, teda Kristom preniknutý anjel Apollón, čo inšpiroval Sokrata a vrcholnú grécku filozofiu, ktorá sa mala stať myšlienkovým šatom kresťanstva.

ZMYSEL SÚČASNOSTI

Od roku 1879 žijeme znova vo veľkom michaelskom období. A množstvo autorov aj poukazuje na to, že sa vracajú podobné sociologické tendencie ako v axiálnej dobe. Roky 1890-1920 v Európe oplývali nezvyčajne veľkým množstvom velikánov ducha, takže sa niekedy prirovnávajú k 6. storočiu pr. Kr. Ideál syntézy poznania, celistvej pravdy, ktorý tu bol vo všetkých michaelských obdobiach, či už to bolo za Aristotela, Máního, Šankaru alebo Tomáša Akvinského, sa opäť rozohrel v teozofii, antropozofii a množstve viac alebo menej kvalitných gnostických prúdov súčasnosti. Indickí učitelia opäť cestujú na Západ a Západ objavuje duchovné poklady Orientu. Od konca 19. storočia sa na celom svete znova víťazne presadzuje demokratické spoločenské zriadenie. Heslom 20. storočia sa stala globalizácia. No už Alexandrova ríša, jeho sen o spojení Západu s Východom, bola prvou globalizáciou v dejinách. Ba keď sa vrátíme spolu s archeológmi až do prehistorického michaelského obdobia, do eneolitu (5500-5200 pr. Kr.), nájdeme tam globalizáciu: Zintenzívnila sa vzájomná výmena a vytvorili rozsiahle oblasti s jednotnou materiálnou kultúrou.

Aké z toho vyplývajú úlohy pre súčasnosť? Pochopiť náš podvedomý vzťah k Michaelovi ako k duchu času a vyniesť ho do vedomia. Akýkoľvek spoločenský život sa môže zdravo rozvíjať a inštitúcie byť funkčné len ak korenia správnym spôsobom v tých silách, ktoré sú teraz aktuálne, živé v kolektívnom podvedomí doby, inak sa mení na svoj krivý obraz a na celospoločenské neduhy.

Postmodernizmus rozložil a relativizoval všetky hodnoty až na pokraj úplného myšlienkového chaosu. Tento druh chaosu tu bol aj počas axiálnej epochy a jeho zmyslom je, aby si teraz jednotlivec dokázal vydobýť prístup k sfére pravdy sám za seba, slobodne, z vlastných síl, nie len prostredníctvom autorít. Tak ako – podľa slávnej formulácie jedného univerzitného profesora – sa celé dejiny filozofie až podnes dajú chápať len ako poznámky pod čiarou k Platónovým spisom, tak aj naša doba musí vydať zo seba duchovnú syntézu, z ktorej sa až do ďalšieho michaelského obdobia, nasledujúcich 2500 rokov bude vychádzať. Jaseň, strom Slnka je osou sveta; slnečné obdobie je osou dejín; a plody tohto obdobia tvoria chrbticu spoločenského organizmu, ku ktorej sa všetko upína. Ak to nestihneme pred rokom 2200, nepríde už priaznivejší okamih, nesústredí sa už toľko síl, aby sme to kedy urobili lepšie.

Namiesto Reových obeliskov sa dnes všade týčia novodobé obelisky bankových domov ako najvyššie stavby. V nich obieha papierová alebo virtuálna, počítačová náhrada slnečného kovu – zlata. Niekdajšie chrámy slnečných božstiev sa v novoveku premenili na banky. Zlato, posvätný kov, s ktorým kedysi smeli manipulovať len zasvätení alebo králi, lebo znamenalo moc pramieniacu z určitých charakterových vlastností a cností, vypadlo zo svojho duchovného kontextu. Drak dvíha hlavu, požíra naše najkrajšie panny a my sme bezmocní. Nezvíťazíme nad ním – iba ak začneme rozvíjať tie cnosti, ktoré mali mýtickí slneční hrdinovia. Alexander chcel uskutočniť globalizáciu na základe duchovného zlata svojho učiteľa Aristotela; Kýros pomocou slnečného náboženstva Zarathuštrovho. Súčasný pokus urobiť trh, fyzické zlato srdcom globalizácie je tragédia a zločin.

Celkom zabúdame aj na to, že demokracia v staroveku bola vyhradená len slobodným občanom, nie otrokom. Inštitúcia otrokárstva bola výrazom skutočnosti, že nie všetci ľudia sú slobodní a nie všetci si môžu zodpovedne vládnuť sami. Tento staroveký predpis dnes musíme *zvnútorniť*, uvedomiť si ho ako čisto duchovný princíp: morálne právo spolurozhodovať majú ľudia len do tej miery, do akej sa cieľavedome usilujú o vnútornú slobodu, o mravné sebazdokonaľovanie a rozvoj. Vládnuť nemôžu tí, čo nevládnu sami sebe.

Demokracia nie je mechanizmus, systém, ktorý je automaticky najlepší – ale jej vnútorným pólom sú určité cnosti a duchovné schopnosti, bez ktorých nefunguje. O ich rozvíjaní však v programových vyhláseniach našich vlád nestojí ani čiarka. Namiesto toho sa poukazuje na cirkev ako na duchovný základ spoločnosti, teda na prežité duchovné formy z minulých vývojových epoch, ktoré už v žiadnom prípade nemôžu byť nosné pre ten spoločenský systém, ktorý sa dnes pokúšame vybudovať.

Sumerológovia žasnú nad skutočnosťou, že prvý známy parlament v dejinách sa zišiel už okolo roku 2800 pr. Kr., teda v najstaršom dejinnom michaelskom období, a jeho predsedom bol najstarší slnečný hrdina v dejinách – Gilgameš. Kiež by sa znova vrátila úcta k Michaelovi, k tomuto čistému, jasnému, pravdivému duchu Slnka do našich parlamentov!

Karl Jaspers: Vom Ursprung und Ziel der Geschichte. Fischer, Frankfurt, 1955.

Emil Pálaš: Angelológia dejín. Paralelné a periodické javy v dejinách. Sophia, Bratislava, 2001.